

Мустафакулов Шерзод Игамбердиевич – Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси доценти, и.ф.н.

Қисқача аннотация. Ушбу мақолада ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий салоҳиятини аниқлашда фойдаланилаётган миллий ва ҳудудий бойлик таснифи, унинг таркибий элементлари очиб берилган. Иқтисодчи олимларнинг мамлакат/ҳудуднинг иқтисодий салоҳияти, унинг баҳолаш усуллари ҳамда иқтисодий потенциал, ҳудудларнинг инвестицион жозибadorлигини аниқлаш бўйича олиб борган тадқиқотлари танқидий ўрганилган.

Шунингдек, Ўзбекистон мисолида инвестицион фаолият, инвестицион салоҳият ва инвестицион жозибadorликка таъсир кўрсатадиган омиллар таҳлили бой статистик маълумотлар орқали очиб берилган. Ҳудудларни бир текисда ривожланишини таъминлаш, ҳудудларда истиқомат қиладиган аҳоли даромадалари ўртасидаги кескин фарқланишни олдини олиш билан боғлиқ масалаларни макро ва мезоиктисодий даражада ҳал этиш бўйича давлатнинг ва жойлардаги маъмурий-бошқарув ҳокимиятларнинг олдида турган асосий вазифалар сабабий боғлиқликда баён этилган.

Таянч сўзлар. Ҳудудларнинг инвестицион жозибadorлиги. Ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий салоҳияти. Инвестицион фаолият. Инвестицион иқлим. Инвестицион риск. Ҳудуднинг иқтисодий салоҳияти. Асосий капитал. Асосий капиталдан фойдаланиш. Асосий фондларнинг такрор ишлаб чиқарилиши. Ялпи ҳудудий маҳсулот. Асосий капиталга йўналтирилган инвестициялар.

Mustafakulov Sherzod Igamberdievich – PhD, associate professor at Banking and Finance Academy of the Republic of Uzbekistan

Short abstract. In this article, national and regional wealth classification and its structural elements which is used in identification of socio-economic potential of regions were discussed. Moreover critical analysis of the works of scientists on regional investment attractiveness, country/regional economic potential and its evaluation methods was provided.

And also, investment activity, investment potential and analysis of the factors influencing investment attractiveness were revealed by using rich statistical data in the example of Uzbekistan. Provision of balanced development of the regions, solving the questions of the reducing disparities in the income level of population living in regions in macro and meso level by explaining causal relationship between responsibilities of the state and administrative divisions of the local government were also outlined.

Key words. Investment attractiveness of the regions, socio-economic potential of the regions, investment activity, investment climate, investment risk, economic potential of the regions, fixed capital, usage of the fixed capital, reproduction of fixed assets, gross regional product, investments directed to main capital.

Classificational analysis of factors impacting on investment activity, investment capacity and investment attractiveness

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлашга қаратаётган иқтисодий сиёсати замирида мамлакатнинг иқтисодий ривожланишини таъминлаш, аҳолининг фаровонлигини ошириш каби асосий мақсад ётади. Ҳудудларда мавжуд бўлган иқтисодий ресурсларнинг (ҳудудий бойлик) чекланганлиги туфайли ҳам ишлаб чиқариш имкониятларини оширишнинг энг самарали усули – ресурслардан оптимал фойдаланиш ва юқори технологияга асосланган қўшимча капитал ресурсларни сафарбар этишдан иборат. Бунинг учун эса, ҳудудларда инвестицион муҳитни соғломлаштириш ва унинг жозибадорлигини янада ошириш бўйича сабабий боғлиқликдаги чуқур таҳлилларни амалга ошириш долзарб масалалардан ҳисобланади.

Умум қабул қилинган нуқтаи назарга кўра, айнан ҳудуднинг иқтисодий салоҳияти ва унинг имкониятлари у ерда мавжуд бўлган барча мажмуавий ресурслардан самарали фойдаланиш орқали ҳаётий зарур бўлган неъматларни ишлаб чиқариш билан белгиланади¹.

Ушбу ўринда таъкидлаш лозимки, ҳудуднинг иқтисодий салоҳияти деганда, у ерда мавжуд бўлган тизимий элементлар, яъни ишлаб чиқариш фондлари, меҳнат ресурслари назарда тутилади ва иқтисодий салоҳият эса маъурий-иқтисодий ҳудуднинг иқтисодий (бозорли) имкониятини юзага келтиради. Бу ерда ҳудуд неокласик назарияга кўра стационар мувозанатни таъминлашга хизмат қиладиган буғун сифатида бўлиб, иқтисодий салоҳиятни ривожланишини эса, ишлаб чиқариш омиллари (ер, меҳнат, капитал, тадбиркорлик қобилияти) таъминлайди².

Ҳудуд салоҳияти тушунчаси ҳудуднинг таркибий элементларини юзага келтирувчи салоҳиятлар тизимидан иборат. У ялпи иқтисодий салоҳият дея эътироф этиладиган: табиий-ашёвий, моддий, илмий-техникавий, институционал ва инсоний салоҳиятларнинг йиғидисидан ташкил топади³.

Шуни қайд этиш жоизки, ҳудудларнинг маъмурий-иқтисодий бошқаруви сиёсатини юритишда иқтисодий салоҳият оқибат сифатида қаралади ва ундан самарали фойдаланиш орқали ҳамда ҳудуднинг ички имкониятларини инобатга олиб келажакдаги мавқе аниқланади.

Ушбу ички имкониятларнинг мавжудлигидан келиб чиқиб, давлат томонидан ҳудудларни комплекс ривожлантириш ва у ерда истиқомат қилаётган аҳолининг фаровонлигини таъминлашга қаратилган ижтимоий-

¹Акерман Е.Н., Михальчук А.А., Трифонов А.Ю. Факторный подход в построении экономического пространства региона // Вестник Том. гос. ун-а. Экономика. 2010. № 3(11). С.84-92.

²Шлычков В.В. Экономические механизмы управления ресурсным потенциалом // Вестник экономики, права и социологии. № 2. 2007.

³Балацкий О.Ф. Теоретические проблемы оценки экономического потенциала региона, компании, предприятия // Вестник Сумского гос. Ун-та. Экономика. 2004. № 9 (68). С. 84-95.

иқтисодий, инвестицион дастурларни амалга оширади. Бизнинг фикримизча, айнан, эндоген омиллар ҳудуднинг иқтисодий ривожланишини таъминлашда муҳим ҳисобланади, аммо шу билан бирга, ҳудуднинг геоиқтисодий жойлашувини ҳам эсдан чиқармаслик ва уни инобатга олиш лозим.

Инвестиция фаолиятини тартибга солишда энг муҳим ва ҳал қилиниши лозим бўлган масалалардан бири – чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарни ҳудудлар бўйлаб мақбул даражада бир текис жойлаштиришдир. Ҳудудларнинг табиий шарт-шароити, у ерда яратилган бизнес муҳит, ижтимоий-сиёсий, ташкилий-бошқарув принципларининг адолатли йўлга қўйилганлиги, аҳолининг бизнес юритишга ва тадбиркорликни амалга оширишга бўлган иштиёқи, рискка мойиллиги ҳамда меҳнат ресурсларининг малакаси, турли хилдаги институционал тузилмаларнинг мавжудлиги, уларнинг ривожланганлиги каби омиллар инвестицион жозибадорликни намоён этадиган муҳим шартлардан ҳисобланади.

Инвестицион иқлим – инвестицион жараёнлар амалга ошадиган муҳит бўлиб, у ҳудуднинг инвестицион фаолияти шароитларини ва инвестицияларнинг риск даражасини аниқлайдиган сиёсий, иқтисодий, ҳуқуқий, социал ва бошқа омиллар таъсирида шаклланади.

Ижобий инвестицион иқлимни яратиш масаласида иқтисодиётнинг глобаллашувини асосий жараён сифатида талқин қилиш ва бунинг натижасида инвестицион ресурсларга эга бўлиш кўламининг кенгайишини, ўз навбатида эса, инвесторлар ўртасида ҳам рақобатнинг кучайишини назардан четда қолдирмаслик лозим. Агар биз четдан келадиган хорижий инвестициялар ҳажмини оширишни истасак, албатта инвестицион муҳитни, ҳудудий шарт ва шароитларни рақобатчиларга қараганда янада мақбул ва юқори даражага чиқаришни, шунингдек, ички (миллий) инвестицияларни фаоллаштириш учун ҳам “иқлим” нинг қулай ва ортиқча рискдан ҳоли бўлишини таъминлашга эътибор қаратиш муҳимдир. Акс ҳолда, мамлакатга кириб келадиган инвестициялар ҳажмининг кескин қисқариши, маҳаллий инвесторлар маблағларининг эса, четга чиқиб кетиши содир бўлади.

Манба: муаллиф томонидан тузилган.

1-расм.

Худудларнинг инвестицион иқлими таркибига қуйидагиларни келтириш мумкин:

Инвестицион салоҳият – худуднинг инвестицияларнинг кириб келиши учун очиклиги ва иқтисодий ресурслар захираларнинг мавжудлиги ва ҳажми (1-2-расмлар);

Инвестицион риск – инвесторларга яратиб берилган шароитлардан келиб чиқиб, уларнинг даромад олиши ва/ёки уни юқотиши эҳтимоллиги (3-расм);

Инвестицион фаолият – барча турдаги инвестицияларни амага ошириш билан боғлиқ бўлган ижтимоий-ташкилий ва ҳуқуқий-сиёсий чора-тадбирларни ишлаб чиқиш, унинг реализациясини таъминлашга қаратилган жараёнлар (4-расм).

Инвестицион салоҳиятни 9 та гуруҳга бўлиб талқин қилиш мумкин (2-расм): табиий-ресурс салоҳияти (худудда мавжуд бўлган фойдали қазилма бойликларнинг захираси); ишлаб чиқариш (худуд аҳолиси томонидан хўжалик фаолиятини юритиш орқали яратилган моддий бойлик); инновацион (худудда илм-фаннинг ривожланиш даражаси ва илмий-техника ютуқларини татбиқ этиш ҳолати); меҳнат (меҳнат ресурсларининг сони, ёши, билими ва малака даражаси); молиявий (солиқ солиш базасининг ҳажми, худудда мавжуд бўлган корхоналарнинг фойдаси, аҳоли даромади); институционал (етақчи бозор институтларининг ривожланганлик даражаси); инфратузилма (худуднинг иқтисодий-географик ҳолати ва унинг инфратузилмавий таъминланганлиги); истеъмол (худуд аҳолисининг ялпи харид қобилияти, яъни истеъмол талаби); туристик (туристларнинг ташриф буюришлари учун мавжуд масканлар, диққатга сазовор объектлар). Инвестицион салоҳият, айнан, инвестицион жозибадорликни юзага келтиради ва уни оширишга хизмат қилади.

Ҳозирги ижтимоий-иқтисодий шароитда инвестицияларнинг кириб келиши инновацион соҳаларнинг ривожланишига ва инновацион тадбиркорликнинг тараққий этишига хизмат қилиши орқали инвестицион иқлимга ва инвестициялаш механизмига бўлган талабга ҳам боғлиқ.

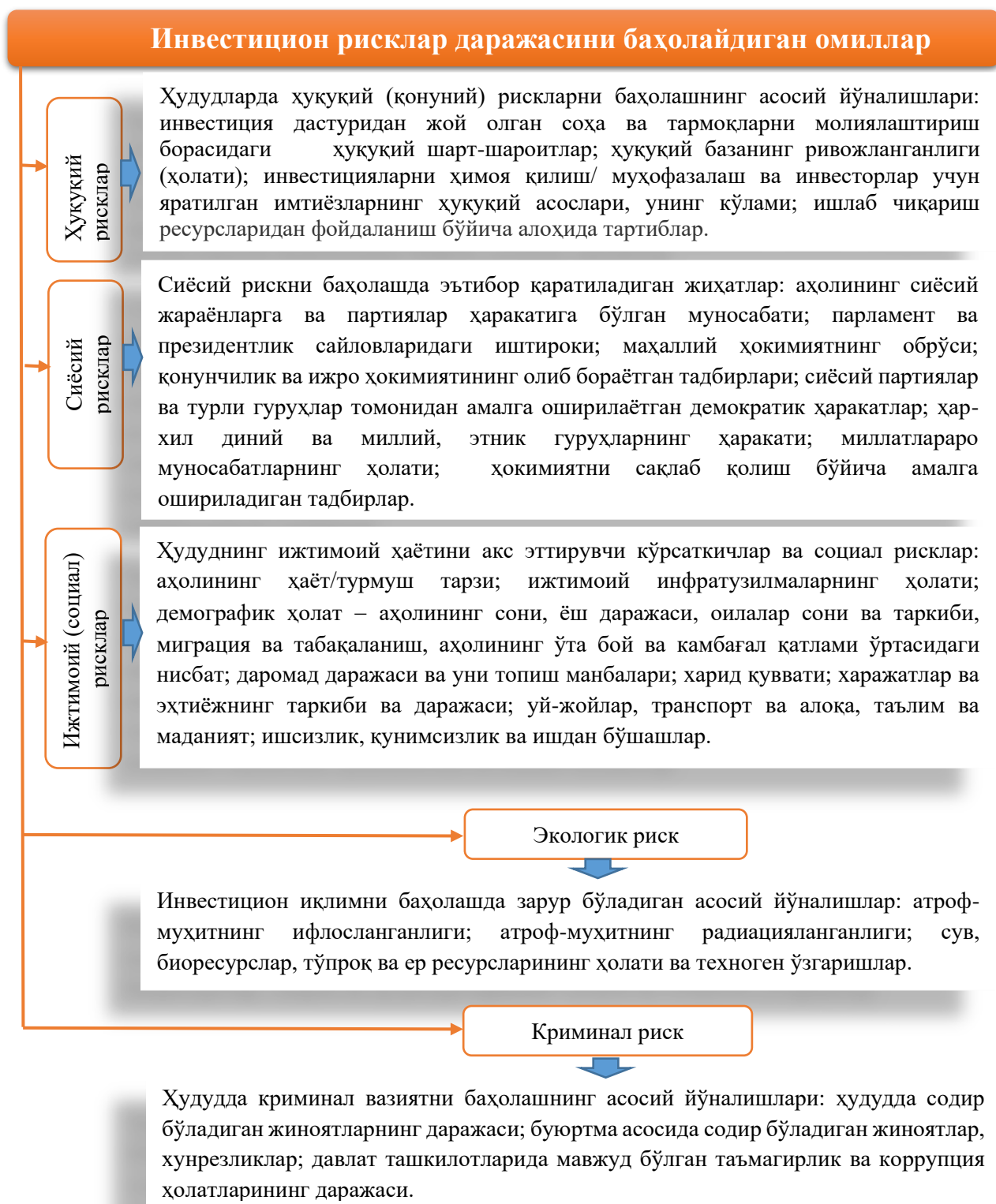
Тадқиқотларни амалга ошириш ва минтақавий иқтисодиёт бўйича амалга оширилган илмий изланишларни ўрганиш асносида мазкур тадқиқотда худудларнинг инвестицион жозибадорлигини кўрсатувчи омиллар гуруҳлангани ҳолда ягона тизимга келтирилди. Бунда асосий гуруҳлар сифатида худуднинг комплекс кўрсаткичларини акс этадиган ижтимоий-иқтисодий салоҳиятни англатувчи нуқтаи назарлар ва илмий-амалий қарашлар умумлаштирилган ва классификацияланган.

Бугунги кунда мамлакатда инвестицион фаолликни янада кучайтириш, худудларнинг инвестицион жозибадорлигини ошириш мақсадида Ўзбекистоннинг айрим худудларида эркин иқтисодий зоналар ташкил этилиб (Навоий, Жиззах ва Ангренда), хорижий инвесторларнинг капитал қўйилмалари ва ўз бизнесларини юритишларини таъминлашга қаратилган тизимли институционал ислохотлар амалга оширилмоқда (3-расм).

2-расм. Ҳудудларнинг инвестицион салоҳияти даражасига таъсир кўрсатувчи омиллар.

Агар йиллар динамикаси эътибор қаратадиган бўлсак, 2000 йилда асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг жами қиймати 744520 млн. сўмни, бунда жон бошига тўғри келган инвестициялар ҳажми 30,2 минг сўмни ташкил этган (1-жадвал).

Манба: муаллиф томонидан тузилган.

3-расм.

2-жадвалда акс этган иқтисодий кўрсаткичлар бўйича таҳлилларни давом эттирадиган бўлсак, 2000 йилда Ўзбекистон аҳолисининг сони 24487,7 минг кишини, 2005 йилда эса 26021,3 минг кишини, 2015 йилга келиб 31575,3 минг кишини ташкил этган. 2000-2005 йиллар оралиғида аҳоли сони 1,06 баробарга ошган бўлса, жон бошига тўғри келган инвестициялар ҳажми худди шу йиллар оралиғида 4 баробарга ўзгарган ($121,0 \div 30,2$). Иқтисодиётнинг ривожланиши учун инвестицияларнинг аҳамияти юқори эканлигини қиймат кўринишида яратилган ЯИМ мисолида ҳам кузатиш мумкин.

Инвестицион жозибадорликка инвестицион риск тескари (салбий) таъсир кўрсатади. Юқорида баён этилган фикрларни давом эттирган ҳолда, инвестицион риск ва уни интеграл баҳолаган ҳолда қуйидаги гуруҳларга бўлиб талқин этиш мумкин: молиявий (давлат/маҳаллий бюджет ва корхоналар бюджетининг баланслаштирилганлиги); иқтисодий (ҳудуднинг иқтисодий ривожланиш тенденцияси); ижтимоий (ҳудуднинг ижтимоий кескин ҳолати); жиноятчилик (ҳудуддаги криминал вазият, тез-тез содир бўладиган оғир жиноятлар, иқтисодий жиноятлар ва босқинчилик ҳолати); экологик (атроф-муҳитнинг ифлосланиши, радиацион ҳолатлар); бошқарув (мақсадли дастурларнинг мавжудлиги, бошқарув фаолиятининг ривожланганлик даражаси, бюджет ва унинг устидан оқилона бошқарув).

4-расм⁴.

Турли хилдаги барча инвестициялар учун ҳар хил кўринишдаги инвестицион иқлимнинг мавжудлиги эътиборлидир. Инвестор ва инвестицияни қабул қилувчи шахслар ҳеч қачон бир хилдаги мақсадни кўзламайди. Инвестицияни қабул қилувчи томон минимал ресурсларни жалб этиш эвазига комплекс тарзда ижтимоий-иқтисодий вазифаларни амалга оширишни, иккинчи томон эса, узок муддат давомида максимал фойда олишни кўзлаб ҳаракатланади. Шунинг учун инвестициялар бозорида талаб ва таклиф қонунларининг амал қилиши (манфаатлар уйғунлиги) ва мувозанатликни таъминлаш билан боғлиқ жараёнлар кечади.

⁴ Муаллиф томонидан тузилган.

Ялпи ҳудудий маҳсулот ва асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми, 2000-2015 йй.

Кўрсаткичлар	ЎзР	ҚР	Андижон	Бухоро	Жиззах	Қашқадарё	Навой	Наманган	Самарқанд	Сурхондарё	Сирдарё	Тошкент	Фарғона	Хоразм	Тош.ш	ЎзР	ҚР	Андижон	Бухоро	Жиззах	Қашқадарё	Навой	Наманган	Самарқанд	Сурхондарё	Сирдарё	Тошкент	Фарғона	Хоразм	Тош.ш
	2000 йил															2005 йил														
ЯИМ (ҳудудлар бўйича ЯҲМ), млрд.сўм	3 255,6	109,3	242,3	207,6	83,3	235,9	146,8	171,6	263,8	165,8	85,2	374,2	374,2	143,1	398,0	15 923,4	523,5	1 121,1	1 014,8	504,7	1 326,4	1 099,4	715,5	1 156,9	724,4	390,6	1 820,5	1 419,0	595,2	1 892,0
Асосий капиталга киритилган инвестициялар, млн.сўм	744 520,0	35 897,0	36 746,0	31 180,0	17 392,0	124 255,0	46 109,0	41 891,0	42 600,0	27 736,0	17 118,0	60 526,0	52 367,0	25 840,0	182 708,0	3 165 248,0	149 270,0	130 366,0	260 714,0	77 203,0	456 524,0	229 097,0	107 935,0	203 508,0	170 801,0	54 492,0	337 433,0	162 315,0	63 264,0	741 775,0
Жон бошига инвестициялар, минг сўм	30,2	23,7	16,7	21,8	17,7	56,7	58,6	21,6	15,8	15,8	26,5	25,6	19,5	19,3	85,4	121,0	95,0	55,3	171,9	73,7	190,3	282,3	51,7	70,5	89,4	80,8	137,2	56,8	43,8	346,9
Жон бошига тўғри келадиган ўртача даромад, минг сўм	96,4	60,6	111,2	87,6	54,2	72,4	117,7	65,3	74,7	66,2	75,2	91,2	105,5	73,6	244,3	371,8	203,2	328,6	342,4	216,8	270,8	540,8	242,4	247,0	274,0	277,2	363,6	309,9	258,8	1 269,9
2010 йил															2015 йил															
ЯИМ (ҳудудлар бўйича ЯҲМ), млрд.сўм	62 388,3	1 813,9	3 461,0	3 901,1	1 550,6	5 862,9	3 836,2	2 578,5	3 974,4	2 473,0	1 253,2	6 441,4	4 434,0	2 058,0	8 568,6	171 369,0	4 485,9	10 676,0	9 488,1	3 897,1	12 880,1	8 981,4	7 154,0	11 248,8	7 163,5	3 147,2	16 558,6	11 278,9	5 692,6	26 648,7
Асосий капиталга киритилган инвестициялар, млн.сўм	15 338 698,7	458 522,0	552 517,4	2 069 143,9	359 706,6	1 690 377,7	1 704 585,5	540 200,6	934 187,0	569 782,2	383 118,9	1 510 376,2	849 061,0	357 600,0	3 309 036,7	41 670 469,5	5 925 659,1	1 660 967,7	3 866 053,1	1 101 084,8	5 590 539,2	1 685 375,1	1 966 428,1	2 854 037,2	1 633 432,4	1 000 201,4	4 055 732,4	2 132 990,7	1 343 373,4	6 854 594,7
Жон бошига инвестициялар, минг сўм	543,4	279,5	214,8	1 273,5	319,5	639,7	1 987,6	237,1	296,8	271,9	532,3	581,4	273,8	227,0	1 472,4	1 331,4	3 334,5	575,9	2 147,4	871,7	1 868,3	1 830,7	762,5	804,1	684,9	1 276,1	1 460,9	613,8	776,0	2 877,4
Жон бошига тўғри келадиган ўртача даромад, минг сўм	1 668,1	1 203,3	1 480,0	2 034,7	1 172,5	1 430,5	3 093,9	1 263,4	1 489,5	1 307,5	1 593,3	1 739,3	1 363,3	1 632,1	3 338,8	3 928,8	2 860,4	3 444,2	4 614,3	2 926,4	3 190,6	6 576,5	2 954,6	3 389,2	3 104,5	4 127,1	4 459,5	3 209,2	3 672,5	8 464,7

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг турли йилларда чоп этган ҳисоботлари асосида тузилган.

2000 йилда мамлакат иқтисодиётини ривожлантириш мақсадида асосий капиталга йўналтирилган инвестицияларнинг умумий ҳажми 744520,0 млн. сўмни ташкил этгани ҳолда, ҳудудлар кесимида энг катта улуш Тошкент шаҳрига (24,5 фоиз), ундан кейинги ўринда эса, Қашқадарё вилоятига (16,9 фоиз) тўғри келган. Бу ҳам бўлса, ҳудудларнинг инвестицион салоҳияти, у ерда мавжуд бўлган хом ашё ресурсларининг мавжудлиги (қазилма бойликлар), инфратузилмаларнинг ривожланганлиги, шунингдек, ҳудуднинг инвестицион жозибадорлиги юқорилиги билан изоҳланади. Шу билан бирга, таҳлил этилаётган йилда давлат томонидан олиб борилган иқтисодий сиёсатнинг айрим етакчи соҳа ва тармоқларни ривожлантиришга қаратилган устуворлик билан ҳам белгиланади.

Ҳудудларни бир текисда ривожланишини таъминлаш, ҳудудларда истиқомат қиладиган аҳоли даромадалари ўртасидаги кескин фарқланишни олдини олиш билан боғлиқ масалаларни макро ва мезоиктисодий даражада ҳал этиш давлатнинг ва жойлардаги маъмурий-бошқарув ҳокимиятларининг асосий вазифаларидан ҳисобланади.

Ўртача республика бўйича аҳоли жон бошига тўғри келадиган инвестицияларнинг миқдори 30,2 минг сўмни ташкил қилган бўлса (2000 йилда), ушбу кўрсаткичдан паст бўлган ҳудудлар сони 11 тани ташкил этган.

Қолган учта маъмурий ҳудудларда (Тошкент шаҳри, Қашқадарё ва Навоий вилояти) мазкур кўрсаткич ўртача республика кўрсаткичидан кескин юқори бўлганлигини кўриш мумкин. Ўз-ўзидан жон бошига тўғри келадиган даромадлар ҳам айнан ушбу ҳудудларда юқори эканлигидан дарак беради.

2015 йилда жон бошига тўғри келадиган умумий даромадларнинг ўртача қиймати 3928,8 минг сўмни ташкил этган бўлса, ҳудудлар кесимида ушбу кўрсаткичдан юқори бўлган вилоятлар қуйидагилар: Бухоро вилояти – 4614,2 минг сўм; Навоий вилояти – 6576,5 минг сўм; Сирдарё вилояти – 4127,1 минг сўм; Тошкент вилояти – 4459,5 минг сўм; Тошкент шаҳри – 8464,7 минг сўм. Ваҳоланки, ушбу кўрсаткичлар бўйича 2010 йилда вазият мутлақо бошқача тус олган эди. Биргина Сирдарё вилоятида жон бошига тўғри келадиган ўртача даромад умумреспублика кўрсаткичининг 74 фоизини ташкил этган ва ўртача умумреспублика кўрсаткичидан катта бўлган ҳудудлар иккитани ташкил этган (Тошкент ш., Навоий вилояти).

Ушбу даромадларнинг таркибида меҳнат фаолиятидан олинган даромадлар умумий даромаднинг 72,9 фоизини ва трансфертлардан даромадлар 21,8 фоизни ташкил этмоқда⁵ (Ўзбекистон рақамларида, 2016).

Ҳудудлар иқтисодиётига киритилган инвестициялар ўша йилнинг ўзида ҳудудий ялпи маҳсулотнинг ўсишига таъсир кўрсатмасида, аммо маълум бир вақт ўтгандан кейин мультипликатив самара беради. Ушбу сабабий боғлиқликдаги таҳлил натижаларидан ҳам кўриш мумкинки, 2000 йилда Андижон вилоятида аҳоли жон бошига тўғри келадиган ўртача даромад 111,2 минг сўмга тенг бўлган. Ваҳоланки 2000 йилда вилоятга йўналтирилган

---

⁵Ўзбекистон рақамларида. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. – Тошкент, 2016.

инвестициялар (асосий капиталга) ҳамда жон бошига тўғри келадиган инвестициялар ҳажми республикадаги энг паст кўрсаткичлардан бири бўлган.

Таҳлилларни ҳар беш йилдаги ўзгаришларга боғлаган ҳолда баён этадиган бўлсак, вазиятнинг сифат жиҳатидан бир мунча ўзгарганлигини кўришимиз мумкин. Юқорида ҳам таъкидлаганимиздек, ҳукумат томонидан олиб борилаётган ҳудудларни ривожлантириш стратегиясининг ўзгариб туриши ҳам ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий кўрсаткичларининг ўзгаришига сезиларли таъсир кўрсатади.

2005 йилда ЯИМни яратишда ҳудудларнинг улуши табиийки турлича бўлган. Саноат, хизмат кўрсатиш соҳалари ривожланган ҳамда юқори технологияларга ихтисослашган корхоналари кўп бўлган ҳудудларнинг ЯИМдаги улуши ҳам юқори бўлади. Тошкент шаҳрининг улуши энг юқори кўрсаткични намоён этади (11,9 фоиз). Ҳудуднинг ижтимоий-иқтисодий салоҳияти юқорилиги сабаб, ҳар йили ўзлаштирилган инвестициялар ҳажми бўйича ҳам Тошкент шаҳри пешқадам бўлган (741775,0 млн. сўм). Қиёсий таҳлил қилиш орқали айтиш жоизки, бундан беш йил олдин (2000 йилда) республикада асосий капиталга киритилган инвестицияларнинг умумий ҳажми (744520,0 млн. сўм) билан 2005 йилнинг ўзида биргина Тошкент шаҳрига киритилган инвестициялар (асосий капиталга) ҳажми деярли бир-биридан унчалик ҳам катта фарқ қилмаган.

Агар ялпи ҳудудий маҳсулотларни яратишда иштирок этган иқтисодиётда банд аҳолига нисбатан таҳлил қиладиган бўлсак, юқорида таъкидлаганимиздек, қаерда юқори технологияларга ихтисослашган корхоналар мавжуд бўлса ва фаолият олиб борса, уша ерда меҳнат унумдорлиги юқори бўлади. Тошкент шаҳри билан Фарғона вилоятларини ўзаро қиёслаш орқали ҳам сўзимизнинг исботига далил келтириш мумкин.

2015 йилда Фарғона вилоятида иқтисодиётда банд аҳоли сони 1485,3 минг кишини ташкил қилган ва улар томонидан яратилган ЯҲМ - 11278,9 млрд. сўмга тенг бўлган. Тошкент шаҳрида эса 26648,7 млрд. сўмлик ялпи ҳудудий маҳсулотни яратишда 1168,1 минг киши иштирок этган (иқтисодиётда банд аҳоли сони). Демак, Тошкент шаҳрида ЯҲМни яратишда Фарғона вилоятига қараганда 317,2 минг кишига кам бўлган иқтисодиётда банд аҳоли билан 15369,80 млрд. сўмга кўп товар ва хизматлар ишлаб чиқарилган.

Меҳнат унумдорлиги Тошкент шаҳрида Фарғона вилоятига қараганда уч баробарга юқори бўлмоқда. Тўғри, қаерда саноат маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳалари ривожланган бўлса, уша ерда меҳнат унумдорлиги ҳам юқори бўлади. Иккинчи томондан олганда, Тошкент шаҳрида қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқарилмайди, шу боисдан бошқа вилоятларга қараганда жон бошига тўғри келадиган ЯҲМ, жон бошига тўғри келадиган ўртача даромад ҳамда асосий капиталга йўналтирилган инвестицияларнинг ҳажми ҳам юқори бўлган.

Бугунги кунда ҳукуматимиз томонидан ҳудудларга йўналтирилаётган инвестиция жараёнларини янада кучайтириш ҳамда кичик бизнес ва

тадбиркорлик фаолиятини янги босқичга кўтариш билан боғлиқ институционал ислохотлар кенг амалга оширилмоқда. Биргина 2016 йилнинг ўзида кичик бизнесни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, бизнесни бошлаш ва уни давом эттириш бўйича қулайликлик, имтиёزلарни амалга ошириш бўйича ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар⁶ кучга кирди.

Буларнинг самараси ўлароқ, ялпи ички маҳсулот ҳажми 2015 йилнинг шу даврига нисбатан 7,8 фоиз, саноат ҳажми 7,2 фоиз, қишлоқ хўжалиги ҳажми 6,4 фоиз, чакана савдо айланмаси 14,2 фоиз ўсди (2016 йилнинг тўққиз ойлик яқунларига кўра). Саноатни таркибий ўзгартириш, модернизация ва диверсификация қилиш жараёнларини чуқурлаштиришга оид фаол инвестиция сиёсатининг амалга оширилиши ўзлаштирилган капитал кўйилмалар ҳажмининг 9,4 фоизга ва пудрат-қурилиш ишларининг 15 фоизга ўсиш имконини берди⁷.

Жаҳонда юз бераётган тенденциялар таҳлиliga ўрин берсак, ривожланган мамлакатларнинг барчасида қишлоқ хўжалиги қайсидир маънода давлат томонидан рағбатлантирилади ва уларга ҳар йили давлат бюджетидан субвенция/дотациялар ажратилади. Қишлоқ хўжалиги соҳасининг бошқа соҳаларга қараганда инвестицион жозибадорлигининг патлиги туфайли ҳам инвесторлар кўпинча ўз маблағларини юқори даромад берадиган соҳага йўналтиришга ҳаракат қилишади. Инвестицияларни йўналтиришда асосий жиҳатлардан бири сифатида ҳудуднинг инвестицион жозибадорлигини инобатга олиш, шунга мувофиқ равишда оқилона қарор қабул қилиш кўзланган мақсадни амалга оширишнинг бирламчи шарти ҳисобланади.

Шу муносабат билан энг муҳим ижтимоий-иқтисодий вазифалар, тармоқ ва ҳудудлар бўйича мақсадли дастурлар, устувор инвестиция лойиҳалари ва бошқа долзарб вазифалар бажарилишини танқидий таҳлил қилиш юзасидан амалдаги мавжуд тизим самарадорлигини оширишимиз лозим⁸.

Хулоса

Узоқ муддатли ораликда аграр соҳага ихтисослашиб қолган ҳудудларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини таъминлаш борасида кўйидаги йўналишларга устуворлик қаратиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

- ❖ саноат ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтириш, таркибий ислохотларни кучайтириш ва ЯҲМда индустриал сектор даражаси улушини ошириш;
- ❖ қайта ишлаб чиқаришни интенсивлаштириш мақсадида қишлоқ хўжалиги билан саноат соҳаси ўртасидаги кооперацияни ривожлантириш;
- ❖ ҳудудда мавжуд бўлган табиий-маҳаллий хом ашё ресурсларининг тури, ҳажмидан келиб чиқиб ишлаб чиқариш кучларини жойлаштириш;

---

⁶Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 5 октябрдаги “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. Халқ сўзи, № 197 (6632).

⁷Ўзбекистон Республикасини 2016 йилнинг тўққиз ойида ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари тўғрисида. Халқ сўзи, № 208 (6643), 2016 йил 21 октябрь.

⁸ Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга кўрамиз. Халқ сўзи, №247 (6682), 2016 йил 15 декабрь.

❖ ҳудудларнинг имконияти ва салоҳиятидан келиб чиқиб, юқори даражадаги ихтисослашувни таъминлаш, кучайтириш ва мавжуд тажрибани Ўзбекистоннинг бошқа ҳудудларига ёйилишини таъминлаш;

❖ меҳнат бозоридаги вазиятни барқарорлаштириш, айниқса, қишлоқ меҳнат бозоридаги вазиятни мувозанатлаштириш, ҳудудий меҳнат бозорида вужудга келган тафовутни (диспропорция) олдини олиш мақсадида юқори меҳнат талаб қиладиган ишлаб чиқариш комплексларини йўлга қўйиш;

❖ қишлоқ жойларида ишлаб чиқариш ресурсларидан самарали фойдаланишни таъминлаш мақсадида ишлаб чиқариш ва бозор инфратузилмаларининг ривожланишини таъминлаш;

❖ маҳаллий ишлаб чиқариш ва қишлоқ хўжалигини техник ва технологик жиҳатдан қайта қуролантириш ва модернизациялаш жараёнларини тезлаштириш;

❖ ҳудудларда яратиладиган ялпи ҳудудий маҳсулотларни ўртача умумреспублика кўрсаткичидан пасайиб кетишини олдини олиш мақсадида турли хилдаги ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳаларининг ривожланишини таъминлашдан иборат.

Фойдаланилган манбалар рўйхати

1. Акерман Е.Н., Михальчук А.А., Трифонов А.Ю. Факторный подход в построении экономического пространства региона // Вестник Том. гос. ун-а. Экономика. 2010. № 3(11). С.84-92.

2. Балацкий О.Ф. Теоретические проблемы оценки экономического потенциала региона, компании, предприятия // Вестник Сумского гос. Ун-та. Экономика. 2004. № 9 (68). С. 84-95.

3. Ўзбекистон рақамларда. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. – Тошкент, 2016.

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 5 октябрдаги “Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга ва ишбилармонлик муҳитини сифат жиҳатидан яхшилашга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони. Халқ сўзи, № 197 (6632).

5. Ўзбекистон Республикасини 2016 йилнинг тўққиз ойида ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари тўғрисида. Халқ сўзи, № 208 (6643), 2016 йил 21 октябрь.

6. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қўрамыз. Халқ сўзи, №247 (6682), 2016 йил 15 декабрь.